

67-72-32/1
27.09.2022 р.

До спеціалізованої вченої ради Д 35.052.23
в Національному університеті «Львівська
політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа,
1/3, ауд. 302 ХІХ навчального корпусу).

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Богатирьова Івана Григоровича на дисертацію Лех Романа Вікторовича «Профілактика віктимної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Актуальність теми дослідження відповідає спеціальності наукового пошуку. Вона виконана дисертантом у дослідницькому напрямі кримінологічної науки, що принципово обумовлює досягнення наукових результатів та є міцною платформою для нових наукових розробок взагалі та теорії кримінального, кримінально-виконавчого права і кримінології, зокрема.

Вивчення рукопису дисертації та автореферату Лех Романа Вікторовича «Профілактика віктимної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів», дає підстави говорити про те, що рецензоване дослідження виконане за актуальною тематикою, здійснено глибокий кримінологічний аналіз з обраної теми, зроблено достовірні висновки, сформульовано цінні в теоретичному та практичному плані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства з питань профілактики та запобігання віктимної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів.

Водночас, зазначаю, що предмет дослідження Лех Романа Вікторовича свідчить про наявність серйозних прогалин та суперечностей в діяльності правоохоронних органів, що ставить під сумнів можливість досягнення мети кримінального та кримінально-виконавчого законодавства: захист інтересів особи, суспільства і держави від злочинних посягань в умовах воєнного стану.

Ступінь обґрунтованості висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих в дисертації, та їх достовірність. Вивчення дисертації Лех Романа Вікторовича «Профілактика віктимної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів» у цілому показує, що здобувач керується, враховує та виконує встановлені вимоги та рекомендації, які пред'являються до виконання дисертаційних досліджень, дотримується методів та прийомів дослідження, пов'язує основні положення роботи з напрацьованими теоретичними та емпіричним матеріалом, поглибленим аналізом практики діяльності правоохоронних органів, пропозиції зроблені ним на належному науковому рівні.

Заслуговує окремої підтримки достовірність і новизна дослідження, наукова обґрунтованість отриманих результатів і сформованих на їх основі висновків, які підтверджуються фактичними даними, отриманими шляхом аналізу, вибіркового вивчення законодавчих та відомчих нормативно-правових актів, наукової літератури та інших матеріалів з питань профілактики віктимної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів. За результатами дослідження сформульовано низку нових за змістом висновків, узагальнень і пропозицій, зокрема: *вперше*:

– запропоновано типологію жертви насильницьких злочинів з віктимологічною поведінкою: жертви, не здатні самі адекватно оцінити віктимну ситуацію, що передує злочину; жертви, здатні самі адекватно оцінити небезпеку ситуації, що передує злочину, але через те, що злочинець є їхнім знайомим або родичем, не припускають і думки про настання кримінальних наслідків; жертви, що зазнали нападу у своєму будинку, іноді це супроводжувалося пограбуванням; жертви, здатні самі адекватно оцінити віктимність ситуації, що передує злочину, але з тих чи інших міркувань нехтували заходами особистої безпеки;

– запропоновано класифікацію віктимних ситуацій залежно від варіантів поведінки жертв – від нейтральної до протиправної: ситуації, у яких поведінка жертви мала провокуючий характер; ситуації, в яких поведінка жертв, не будучи

провокуючою, об'єктивно створює можливість вчинення злочину; ситуації, в яких поведінка жертв була позитивною або нейтральною;

– представлено види жертв насильницьких злочинів залежно від їхньої поведінки та якостей, з урахуванням віктимологічних даних: 1) жертви, у діях яких є ознаки складу злочину, що й спричинило вчинення насильницького злочину; 2) жертви, дії яких, не будучи злочинними, сприяли вчиненню злочину, що завдав їм шкоди; 3) жертви внаслідок виконання певної соціальної ролі; 4) особи, які стали жертвами злочину безвідносно до своєї позитивної чи негативної поведінки та якостей;

– виявлено причини та умови вчинення насильницьких злочинів на віктимологічній основі (зниження рівня життя населення, зростання кількості безробітних, диференціація на бідних і багатих, алкоголізм та наркоманія; демографічна ситуація у великих містах вплинула на «омолодження» злочинців; залучення підлітків до злочинних угруповань; територіальна система розселення в містах впливає на внутрішньоміську кримінологічну обстановку; недостатньо ефективна боротьба з організованою злочинністю та незаконним обігом зброї; поширення проституції);

удосконалено:

– визначення віктимної поведінки жертви – це винна поведінка, у якій виражається свідоме і неусвідомлене ставлення до результату злочинного діяння, а також будь-які причинні чинники, що впливатимуть на поведінку злочинця;

– поняття «віктимологія» – комплексна міждисциплінарна галузь науки, що розглядає проблему жертви злочину з позицій кримінального права, кримінології, кримінального процесу, широко використовуючи при цьому наукові досягнення соціології, психології, педагогіки;

– положення про те, що підвищена віктимізація – це уже стиль поведінки, спосіб життя, коли для «потенційних жертв» від різних насильницьких злочинів характерні постійні конфлікти, причепливість,

спотворені міжособистісні взаємини, брутальність, спільне вживання спиртного, наркотиків тощо;

– систему загальносоціальних, спеціально-кримінологічних і віктимологічних профілактичних заходів у сфері протидії насильницькій злочинності;

– класифікацію кримінального насильства на віктимологічній основі;
набули подальшого розвитку:

– положення про те, що для ефективної профілактики насильницьких злочинів пріоритетними спеціально-кримінологічними заходами мають бути: удосконалення соціально-економічної політики як засобу вирішення завдань загальної профілактики злочинності; заходи у сфері поліпшення соціальної обстановки; заходи з удосконалення територіальних систем розселення та розвитку соціальної інфраструктури міст; заходи з удосконалення системи правової соціалізації громадян; удосконалення організаційно-правового забезпечення діяльності органів влади, правоохоронних органів;

– положення про те, що значущість виховної роботи з удосконалення заходів фізичного та психологічного самозахисту громадян нітрохи не замінює власне індивідуальну віктимологічну профілактику. Навпаки, вона є важливим компонентом цієї профілактичної діяльності, доповнює останню, орієнтує людей на самостійний вибір адекватної поведінки, щоб запобігти несприятливим наслідкам віктимної поведінки, що загрожує провокуванням насильства й агресії з боку осіб, які мають злочинні наміри. (с. 3-4 автореферату та с.21-23 дисертації)

Варто також звернути увагу і на апробацію результатів дослідження Лех Р.В. який основні положення роботи оприлюднив на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних заходах, що свідчить про послідовність, аргументованість викладення автором матеріалу дослідження (с. 16–17 автореферату).

У вступі автором вірно обґрунтовано вибір теми дисертаційної роботи, визначено мету й завдання дисертаційного дослідження, його об'єкт та

предмет, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, зазначено про їх апробацію, а також вказано структуру й обсяг дисертації (с. 5 автореферату дисертації).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 198 сторінок, з яких основний текст – 164 сторінки, список використаних джерел (150 найменувань) – 13 сторінок, додатки – 5 сторінок.

Розділ 1 «Насильницькі злочини та віктимна поведінка жертви як предмет кримінологічного дослідження» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Віктимна поведінка жертви як кримінологічна проблема»* здійснено огляд юридичної та художньої літератури, що дозволило здобувачу поглиблено проаналізувати концепції, теоретичні положення вітчизняних і закордонних науковців, щодо проблем віктимологічної поведінки, оцінити сучасний стан дослідження означених проблем та сформулювати власне ставлення до них.

Беззаперечним є позиція автора дисертаційної роботи про те, що при визначенні віктимності конкретної людини мова має йти не про будь-яку її підвищену здатність ставати жертвою злочину, а лише про таку, яка безпосередньо пов'язана з будь-якими особливостями особистості і поведінки самого постраждалого, а також з його специфічними взаємовідносинами.

Варто підтримати позицію здобувача про те, що віктимна поведінка жертви – це винна поведінка, у якій виражається свідоме і неусвідомлене ставлення до результату злочинного діяння, а також будь-які причинні чинники, що впливатимуть на поведінку особи яка вчиняє кримінальне правопорушення (с. 25- 44 дисертації)..

У підрозділі 1.2 *«Кримінологічна характеристика насильницьких злочинів: віктимологічний аспект»* здобувач обґрунтовано доводить, що насильницька злочинність у структурі всієї злочинності займає незначне місце. На її частку в середньому припадає 25 % із загальної сукупності всіх

кримінальних діянь. Проведений автором дисертаційної роботи аналіз статистичних даних офісу Генеральної прокуратури України з 2017- 2020 роки показав, що чітко визначити серед них усіх осіб, потерпілих від насильницьких злочинів, неможливо, оскільки зі статистичних даних офісу Генеральної прокуратури України можна отримати інформацію лише про осіб, які постраждали від насильства у разі вчинення щодо них умисного вбивства, зґвалтування, розбою чи пов'язаного з домашнім насильством кримінального правопорушення.

Враховуючи той факт, що питома вага насильницьких злочинів у загальній структурі злочинності за період 2016–2020 років дещо зросла із 15 % у 2016-му до 17 % у 2020-му (с. 46-65 дисертації). *Як побажання здобувачу варто було б прослідити питому вагу насильницьких злочинів у загальній структурі злочинності за період 2021-2022 рік. Більше того, війна в Україні створила передумови саме вчинення ворогом на окупованих територіях насильницьких кримінальних правопорушень проти мирного населення. Про це на жаль, в дисертаційній роботі мова не йде.*

У підрозділі 1.3 «Жертва від насильницьких злочинів: особливості та віктимна поведінка» автором дисертаційної роботи акцентовано увагу на аналізі понять «жертва злочину», «потерпілий» та «особистість», «латентна жертва». Доведено, що поняття латентної жертви, особливо «природженої жертви», має ті ж витoki, що й поняття «природженого злочинця», небезпечного стану, а саме – з позитивістських та біопсихологічних теорій причин злочинності. Небезпека такої аналогії є очевидною. Але подібне поняття латентної жертви є абсолютно неприйнятним, оскільки немає підстав стверджувати, що існують особи, групи людей, фатально приречені на роль жертви злочину. Латентна жертва – це лише ступінь відносної здатності стати жертвою злочину. У методологічному плані ці питання пов'язані з проблемою співвідношення детермінізму і свободи волі, поведінки суб'єкта.

Як позитивну сторону дослідження варто виділити проведений здобувачем аналіз кримінальних проваджень, де встановлено, що поведінка

жертви мала такий характер: перешкоджала вчиненню злочину, наприклад, опір злочинцю – у 22 % випадків; була нейтральною щодо злочину, тобто не створювала ні умов, ні перешкод для цього – у 31,2 % випадків; сприяла вчиненню злочину, об'єктивно створюючи сприятливі для цього умови – у 36,4 % випадків; провокувала злочин, тобто така, що стала приводом, породила мотив і мету його вчинення – у 10,4 % випадків.

Водночас здобувачем ґрунтовно розроблено типологію для визначення профілактичних заходів для окремих типів жертв залежно від їхніх характерних якостей: жертви, не здатні самі адекватно оцінити віктимну ситуацію, що передує злочину; жертви, здатні самі адекватно оцінити небезпеку ситуації, що передує злочину, але через те, що злочинець є їхнім знайомим або родичем, не припускають і думки про настання кримінальних наслідків; жертви, що зазнали нападу у своїх домівках, найчастіше в сільській місцевості, іноді це супроводжувалося пограбуванням (або навпаки: спочатку відбувся розбій, який переростає у зґвалтування та сексуальне вбивство); жертви, здатні самі адекватно оцінити віктимність ситуації, що передує злочину, але з тих чи інших міркувань нехтували заходами особистої безпеки (с. 66-90 дисертації)..

Розділ 2 «Детермінанти насильницьких злочинів на віктимологічній основі» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Причини та умови вчинення насильницьких злочинів на віктимологічній основі» здобувачем доведено, що до основних криміногенних умов варто зарахувати: зниження рівня життя населення, зростання кількості безробітних, диференціацію на бідних і багатих, алкоголізм та наркоманію. У дисертаційній роботі зазначено, що демографічна ситуація у великих містах вплинула на «омолодження» осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення з застосуванням насильства. Особу роль в цьому аспекті відіграє територіальна система розселення впливає на внутрішньоміську кримінологічну обстановку: недостатньо ефективна боротьба з організованою злочинністю та незаконним обігом зброї, поширення проституції тощо. Проведений автором дослідження

кореляційний аналіз виявив тісний взаємозв'язок зниження рівня життя городян із рівнем злочинності. Безробіття приховане й офіційне сприяє люмпенізації, зростанню соціальних та побутових конфліктів, поширенню пияцтва й алкоголізму. Масового характеру набуло молодіжне безробіття (с. 96-108 дисертації)..

У підрозділі 2.2 *«Віктимна поведінка жертви як фактор, що сприяє вчиненню насильницьких злочинів»* здобувач зазначає, що віктимізація у різних категорій жертв насильницьких злочинів виявляється по-різному, але вона завжди пов'язана із жертвою, її властивостями й умовами формування. Специфіка ж полягає в тому, що маються на увазі саме насильницькі злочини. Багаторазова віктимізація, за нашими даними, найчастіше проявляється в жінок та неповнолітніх у випадках, коли особа, яка вже одного разу (або двічі, кілька разів) була на межі того, що могла стати жертвою насильства, причому саме через свою неправильну поведінку, знову поводить ся віктимно.

Варто підтримати позицію автора проте, що найчастіше це має місце під час азартних ігор, розподілу викраденого майна чи в разі неповернення боргу (скажімо, за отримані наркотики) тощо. Отож, віктимна поведінка жертви є самостійним фактором, що зумовлює значною мірою кримінальне насильство, а віктимна поведінка жертви виступає як детермінант насильницької злочинності в нерозривному зв'язку із закономірностями насильницької злочинності (с. 110-130 дисертації)..

Розділ 3 «Заходи віктимологічної профілактики насильницьких злочинів» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Загальносоціальна віктимологічна профілактика насильницьких злочинів»* дисертантом встановлено, що на сьогодні в Україні, основним правовим механізмом, що дає змогу реально протистояти проблемі насильства, є Кримінальний кодекс України. Від того, наскільки ефективно використовується чинне кримінальне законодавство, залежить успіх усієї попереджувальної діяльності у сфері насильства.

Вато підтримати позицію здобувача, що успіх профілактики насильницьких злочинів залежить від повноти їх виявлення й забезпечення невідворотності справедливого покарання для осіб, які скоїли ці злочини. Адже латентність у подібних випадках призводить до вчинення повторних злочинів і формування у винного переконаності у своїй безкарності. З метою зниження латентності здобувач пропонує забезпечити чітку роботу правоохоронних органів, основу на їхніх взаєминах з іншими суб'єктами профілактики. *На нашу думку, автору дослідження варто було б запропонувати алгоритм такої взаємодії, де особливу увагу приділити офісу прокуратури, як координатору діяльності правоохоронних органів щодо запобігання злочинності взагалі, і насильницької, зокрема.*

Крім того, для виявлення масштабів жертв насильницьких злочинів потрібно, варто підтримати здобувача щоб статистична звітність містила показники, що відображають кількість зареєстрованих випадків вчинення насильницьких злочинів із даними жертви та вжиті з цього приводу заходи(с. 137-151 дисертації)..

У підрозділі 3.2 «Спеціально-кримінологічна та індивідуальна віктимологічна профілактика насильницьких злочинів» здобувач доводить, що до основних напрямів спеціально-кримінологічної віктимологічної профілактики насильницьких злочинів належать: послідовна й наполеглива боротьба з пияцтвом та наркоманією на основі постановки чітких і реальних цілей, належної комплексності й координації; своєчасність і достатність реагування на злочини, які вчиняються на ґрунті сімейних та інших побутових конфліктів і можуть перерости у злочини; забезпечення ефективної охорони громадського порядку на вулицях та в інших громадських місцях (у барах, на дискотеках тощо); припинення криміногенних впливів на неповнолітніх та професійних злочинців; поліпшення якості профілактичної роботи в маргінальному середовищі; активізація діяльності з ліквідації організованих злочинних груп; своєчасність профілактичного впливу на осіб з підвищеним ступенем віктимності; активізація боротьби з фактами незаконного виготовлення, збуту, зберігання та

носіння холодної й вогнепальної зброї, з її розкраданнями; забезпечення справедливої відповідальності за насильницькі злочини на основі її диференціації та індивідуалізації.

Крім того автором дисертаційної роботи встановлено, що для індивідуальної профілактики важливе значення має диференціація ставлення потенційних жертв до поведінки у кримінологічних ситуаціях та до можливих наслідків своєї поведінки. Така диференціація як зазначає здобувач визначає тактику попереджувальної роботи і щодо потенційних злочинців, і щодо потенційних жертв. Вона особливо важлива для запобігання кримінальним правопорушенням зі зміною ролей «злочинець – жертва». (с. 152-164 дисертації).

Отже, вивчення дисертації показує, що в роботі відповідно до мети і завдань дослідження надано ґрунтовний аналіз віктимної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів; розкрито в повному обсязі його кримінологічну характеристику; обґрунтовано та запропоновано нові теоретичні та прикладні положення, які розв'язують поставлену здобувачем мету наукового дослідження.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану роботу, необхідно вказати на наявність у роботі певних дискусійних питань, недостатньо аргументованих положень, які варто усунути під час публічного захисту.

1. Зважаючи на проголошену автором мету наукової роботи, а також її предмет, який відображає назва дисертації «Профілактика віктимної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів», першочергової уваги вимагає побудова і засади дослідження, задекларовані у Розділі 1 «Насильницькі злочини та віктимна поведінка жертви як предмет кримінологічного дослідження» с. 25-95 дисертаційної роботи, а відтак їх розгляд у відповідних підрозділах, що мають розкривати авторський підхід та його реалізацію стосовно вирішення проблеми, яка складає новизну дисертації. Вказане положення, задеклароване у назві першого розділу, має не

лише ключовий характер, а й значною мірою відбиває предмет дослідження через авторське формулювання теми дисертації. Поряд з цим, автор чомусь не розглянув у вказаному розділі власні методологічні кроки при розв'язанні проблеми дисертаційного дослідження, починаючи від формулювання відповідних наукових гіпотез з проблемних питань дисертації до їх доведення або спростування, шляхом розкриття загальних засад своєї творчої лабораторії наукового пошуку та застосування комплексу загальнонаукових та спеціально-правових методів, що забезпечують здійснення об'єктивного аналізу предмета дослідження. Водночас, не зазіхаючи на творчій задум дисертанта з огляду на можливі варіанти розгляду методологічних засад дослідження, вдається, що такий підхід здобувача вимагає окремого теоретико-прикладного обґрунтування під час публічного захист.

2. Позитивним, на наш погляд, було б запропонувати певні заходи, спрямовані на зниження рецидиву насильницької злочинності, а також, в сенсі зниження рівня злочинності загалом, зокрема, пропозиції щодо вирішення проблем пов'язаних з ресоціалізацією злочинців (тим паче, автор зазначає, що рівень рецидиву є високим, і є однією з причин вчинення ними насильницьких кримінальних правопорушень). *Як побажання здобувачу варто було б прослідити питому вагу насильницьких кримінальних правопорушень у загальній структурі злочинності за період 2021-2022 рік. Більше того, війна в Україні створила передумови саме вчинення ворогом на окупованих територіях насильницьких кримінальних правопорушень проти мирного населення.*

3. Зазначимо, що аналізуючи питання детермінації, а також віктимної поведінки жертви, як фактор, що сприяє вчиненню насильницьких злочинів (підрозділі 2.1 та 2.2) автору слід було також звернути увагу на те, що формування агресивної насильницької спрямованість особи відбувається в дитинстві та підлітковому віці. Адже, як відомо, однією з головних причин формування криміногенної установки є насильство, якого зазнавали особи в дитинстві.

4. Досліджуючи питання індивідуальної профілактики насильницьких дій (3.2), авторка робить цілком слушний висновок про те, що в коло об'єктів такої профілактики поряд з реальними жертвами повинні бути поміщені і потенційні жертви. Але зі змісту дисертації не зрозуміло, хто саме повинен здійснювати таку профілактичну роботу. І загалом, суб'єкти профілактики насильницьких дій розглянути авторкою не детально.

5. Розглядаючи питання віктимологічної профілактики насильницьких злочинів, дисертант, на нашу думку, не приділив належної уваги громадським організаціям та їх взаємодії з державними органами. Хоча, як відомо, лівова частка роботи по убезпеченню жертв насильницьких дій та забезпечення їх прав належить саме громадським організаціям. В цьому контексті варто було б запропонувати алгоритм взаємодії, де особливу увагу приділити офісу прокуратури, як координатору діяльності правоохоронних органів та громадкості щодо запобігання злочинності взагалі, і насильницької, зокрема.

6. Розкриваючи питання класифікації жертв насильницьких дій, дисертант пропонує типологію жертви насильницьких злочинів з віктимологічною поведінкою: жертви, не здатні самі адекватно оцінити віктимну ситуацію, що передує злочину; жертви, здатні самі адекватно оцінити небезпеку ситуації, що передує злочину, але через те, що злочинець є їхнім знайомим або родичем, не припускають і думки про настання кримінальних наслідків; жертви, що зазнали нападу у своєму будинку, іноді це супроводжувалося пограбуванням; жертви, здатні самі адекватно оцінити віктимність ситуації, що передує злочину, але з тих чи інших міркувань нехтували заходами особистої безпеки. Позитивним, на наш погляд, було б, із врахуванням запропонованих типів поведінки, запропонувати заходи віктимологічної профілактики.

Інші виявлені в дисертації положення дискусійного характеру не несуть у собі великої науково-практичної значимості.

Висновок щодо кандидатської дисертації.

Дисертаційна робота Лех Романа Вікторовича «Профілактика віктимної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів» є завершеною, кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто автором, містить висунуті ним раніше не захищені наукові положення та отримані нові науково обґрунтовані теоретичні результати в галузі кримінального та кримінально - виконавчого права і кримінології.

Дисертація повністю відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, передбаченим пунктом 9, 10, 11, 12 Порядку присудження наукових ступенів, постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, основним вимогам до дисертацій та авторефератів дисертацій й іншим керівним документам Міністерства освіти і науки України, а сам автор – **Лех Роман Вікторович** заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

професор кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Міжнародного економіко - гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

І.Г. Богатирьов

вересня 2022 р.



Підпис Богатирьов І.Г. засвідчую.

Спеціаліст відділу кадрів
Міжнародного економіко-
гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука Осацка